
**Milenko A. Perović: *Filozofske rasprave*,
Zagreb, Hrvatsko filozofsko društvo, 2011, 308. str.**

Pred nama se nalazi vrlo zanimljiva knjiga u kojoj su skupljene rasprave koje, kako navodi autor, prikazuju problemsku pulsaciju između praktičke filozofije i drugih područja filozofije na obrascu nekih od najznačajnijih sinteza u povijesti filozofije. Knjiga pod naslovom *Filozofske rasprave* sastoji se od deset poglavlja u kojima autor prikazuje najznačajnije filozofe koji se bave praktičkom filozofijom.

Ukratko ćemo u ovome prikazu predstaviti četiri poglavlja od deset, a to su: „Praktički silogizam kod Aristotela i Hegela“, „Rene Descartes i moderni logocentrizam, „Epohalni smisao Kantove filozofije“ i „Kantov i Hegelov pojam slobode“. Odlučili smo se za ova poglavlja jer smatramo da prva dva poglavlja koja ćemo ovdje navesti i treće i četvrto, tvore koherentnu cjelinu u praktičkoj filozofiji. Problem

razumijevanja logičkog karaktera i strukture ljudskog praktičkog mišljenja zaokuplja mnoge filozofe sve do danas. Međutim, rijetki su filozofijski prikazi i pokušaji tematskog ispitivanja logičke strukture ljudskog praksisa prema silogističkom obrascu, zbog čega smo odlučili prikazati ovo poglavlje. Želja nam je uvidjeti kako autor shvaća Aristotelovo i Hegelovo tematsko ispitivanje ljudskog djelovanja. Drugo poglavlje odabrali smo jer smo željeli prikazati koja je misaona veza između principa Descartesove filozofije i intelektualiteta moderne epohe. U ovom radu želja nam je prikazati autorovo shvaćanje Kantove filozofije i obrazložiti kako autor shvaća Kantov i Hegelov pojam slobode.

U prvom poglavlju pod nazivom „Praktički silogizam kod Aristotela i Hegela“ autor iznosi stav kako se problem tematskog ispitivanja logičke strukture ljudskog djelovanja prema silogističkom obrascu, jednostavnije rečeno praktičkom silogizmu, malo zastupa u područjima praktičke filozofije. Pojavom Hegela ova se tema, smatra autor, ponovo obrađuje. Čitatelj će uvidjeti kako Hegel ne navodi samo Aristotelovo shvaćanje praktičkog silogizma, nego ide korak dalje i pokušava ga do kraja razložiti u okvirima svoje filozofije. Aristotelovo učenje o prak-

tičkom silogizmu (συλλογισμος τον πρακτων) započinje svoje filozofsko ispitivanje logičkog karaktera ljudskog djelovanja. Perović navodi kako je Aristotel prihvatio sokratsko-platonističku strategiju u pokušaju tematskog ispitivanja logičke strukture ljudskog djelovanja u kojoj je polazište problem istine u praktičkom mišljenju i djelovanju. Prema Aristotelu, određena je logička struktura prisutna u ljudskom djelovanju, iako smijemo dodati da može i ne postojati ako čovjek, recimo, ne djeluje promišljeno. U ovom izlaganju držat ćemo se Aristotelova stava koji se ne pita ima li ljudsko djelovanje logičku strukturu, nego kako se istina djelovanja može dokučiti u samome djelovanju i naravno u filozofijskoj refleksiji djelovanja. Pitati se ima li ljudsko djelovanje (praxis) logički istinosnu strukturu nepotrebno je, jer to se, smatra autor, podrazumijeva. Glavno je pitanje kako se logička struktura djelovanja može razumijeti u vlastitoj imanentnoj funkciji i to je pitanje o biti i načinu opstojanja praktičkog mišljenja. Praktičko mišljenje određeno je, smatra autor, parafrazirajući Aristotela, pojmom razboritosti (πρῶνεις). Možemo zaključiti kako Aristotel filozofsku interpretaciju ljudskog djelovanja želi riješiti refleksijom moći i načina

na koji djeluje razboritost. Pita-
mo se šta dovodi do djelovanja?
Odgovaramo kako do djelovanja
vodi um ili želja ili Aristotelovskim
rječnikom rečeno ($\rho\epsilon\acute{\rho}\iota\varsigma$). Prak-
tički um i želju pokreće praktičko
promišljanje. Praktički silogizam,
dakle, za razliku od teorijskog,
ne iznosi ono što jeste, nego nas
potiče na djelovanje. Prva premisa
označava svrhu, druga sredstvo
koje nam je na raspolaganju, te iz
njih proizlazi zaključak koji sadrži
odluku na djelovanje. Treba spo-
menuti kako autor, parafrazirajući
Aristotela, navodi da bi konkluzija
u praktičkom silogizmu bila
ispravna, treba se voditi računa o
vremenitosti. U praksisu je važan
ovaj termin, dok ga u teorijskom
silogizmu nema. Perović smatra,
ako neko djelovanje učinimo
prijevremenim ili prekasno, ono
nije valjano. Postoji još jedan
element da bi konkluzija bila u
praktičkom silogizmu valjana, a to
je uvjet intencionalnog djelovanja.
Intencijalno djelovanje odnosi
se, navodi autor, na razboritost,
rasudnost i bistrornost. Ovim
pojmovima koje smo naveli, tvrdi
autor, Aristotel završava logičko
prosudivanje ljudskog djelovanja.

Hegel u filozofiji njemačkog
idealizma, smatra autor, aktualizira
Aristotelovo pitanje o logicitetu
ljudskog praksisa. Autor zastupa
tezu da je Hegel, na tragu Ari-

stotelova učenja o praktičkom
silogizmu, razvio novo i epohalno
značajno utemeljenje teleološkog
principa u filozofiji.

Hegel je u svojoj filozofiji kre-
nuo putem odbacivanja metafizič-
ko-teorijske slike svijeta i krenuo je
na praktičku sliku svijeta, smatra
autor. Prema Peroviću, Hegelova je
želja praktičku filozofiju osloboditi
od dominacije paradigma teorijske
filozofije. Ideja svrhe, tvrdi Perović,
kod Aristotela ostaje u prirodi, a
Hegel želi ideju svrhe osloboditi
grčkog pojma *telos* i staviti ga u
medij duha. Potrebno je filozofijski
uspostaviti i zasnovati logicitet slo-
bode i ljudskog praksisa. Samo ako
se svrha shvati kao konkretno opće,
smatra autor, moguće je razumjeti
djelovanje kao unutrašnji nagon
odbacivanja sebe od samog sebe.
Svrhu treba tražiti u sebi, a ne
izvan sebe. Prema Hegelu, navodi
Perović, prva premisa jeste svrha,
druga sredstvo, a konkluzija je
ozbiljenje te svrhe. Kod Hegela
formalna struktura logičkog prou-
čavanja ljudskog djelovanja dobija
smisao onto-logičkog utemeljenja
mogućnosti cjeline svijeta iz sa-
morazvijanja teleološkog principa.
Povezivanje svrhe i sredstva tvori
djelatnost koja je usmjerena protiv
objektiviteta.

U poglavlju pod nazivom
„Rene Descartes i moderni logo-
centrizam“ autor nam prikazuje

Descartesovo shvaćanje logocentrizma. Perović objašnjava kako se logocentrizam označavao kao najviša ljudska moć spoznavanja svijeta koja se u grčkoj filozofiji koristi terminom (nous), a u njemačkom idealizmom (Vernunft). Perović smatra kako princip logocentrizma odnosno intelektualiteta nije neki posebni filozofski pravac, nego princip intelektualiteta stupa s Descartesom u moderni svijet čineći ga modernim svijetom (up. str. 35.). Svrha modernog intelektualiteta čovjekova je moć za suđenjem i razlučivanjem npr. istine od zablude, a one su osnova ljudskosti. Kartezijanski korijen moderne ideje intelektualiteta iskazuje se idejom subjekta kao samosvijesti, idejom svijesti kao duha i idejom subjekta kao sloboda. Prema Descartesu, smatra autor, vrijednost ljudske unutrašnjosti njegovo je slobodno mišljenje, u njegovu shvaćanju svijesti ona postaje samosvijest koja se odvaja od kršćanskokatoličke zatvorenosti svijesti u sebe koja razlikuje svijest u sebi i svijeta u sebi. Ona uzima sebe kao ono što je neposredno i samoizvjesno. Tek kad je svijest svjesna sebe, odnosno kad postane samosvijest, zaključuje autor, može imati pouzdanje u izvanjske objekte i stvarati dobre odnose na relaciji subjekt–objekt. Svijest koja postaje samosvijest svojim

slobodnim mišljenjem u kojem joj duhovno i osjetilno nisu strani njezinu mišljenju slobodno može postavljati vanjski objekt koji zamjećuje. U toj spoznaji objekta samosvijest dolazi do biti nje same koja spoznaje. Perović navodi kako je bit kartezijanstva da subjekt gospodari samim sobom i da se subjekt (duh) suoči s totalitetom zbiljnosti bez ideje ili predodžbe Boga. S Descartesom, smatra autor, filozofija se oslobodila vezanosti na religiju, crkvu i teologiju. Samosvijest je postala svjesna da zna sebe kao ono što slobodno proizlazi iz nje, iz ljudskog uma, a tu mogućnost, iznosi autor, citirajući Descartesa, daje njegov cogito.

U poglavlju pod nazivom „Epohalni smisao Kantove filozofije“ autor nam iznosi glavni smisao Kantove filozofije koja je u svojoj bazi kritička prema racionalizmu i empirizmu. Središte je Kantove filozofije subjekt (čovjek) koji spoznaje stvari oko sebe, ali ih i kritički preispituje. Perović navodi da je Kant u svojim *Kritikama* došao do zaključka kako je potrebno probuditi se od dogmatskog drijemeža koje nam ostavlja novovjekovna metafizika koja u potpunosti kritički ne ispituje svoje znanje koje je dobila spoznajom, te istinu prihvaća bez načela neproturiječja. Posebno se

ovdje misli na Leibniz-Wolffovu racionalističku metafiziku kojoj je i sam bio sljedbenik. Sljedeći Humea, tvrdi autor, Kant prihvaća kritiku racionalne metafizike koja ne može dokazati općenitost i nužnost pojma uzročnosti. Autor navodi kako je Hume potaknuo Kanta da na nov način postavi problem objektivnosti i vrijednosti ljudske spoznaje koju daje racionalistička metafizika. Autor tvrdi kako je Kant shvatio racionalizam dovodi do nekritičkog dogmatizma, a empirizam dovodi do skepticizma. Perović smatra da je Kant trebao riješiti na koji je način potrebno spoznati samo spoznavanje. Potrebno je prevladati, smatra autor, parafrazirajući Kanta, novovjekovnu metafiziku na način kako treba vratiti vrijednost supstancijalnog znanja o supstancijalnom. Kant je težište spoznajnog problema premjestio s predmeta (objekt, bitak) na subjekt (svijest, mišljenje). U svojoj filozofiji Kant je donio novi pojam čovjeka, u kojem je on u središtu, odnosno spoznajni i djelatni svijet čovjeka, napuštajući naturalističko stanovište u kojem je u središtu bila priroda. Čovjeka, navodi autor, Kant shvaća kao biće koje je amfibijsko, jer živi u dvama svjetovima a to su prirodni i slobodni svijet (up. str. 89). Čovjek nadalje sebi pribavlja vrijednost po svom

kauzalitetu kroz slobodu, on je dakle, slobodno, a ne predmetno biće. Stoga autor iznosi Kantov stav kako praktički um treba imati primat nad teorijskim. Autor zaključuje kako se tek kod Kanta prvi put bit ljudskog djelovanja ne izvodi iz bitka nego iz slobode. Djelovanje je prema Kantu temelj svake ljudske djelatnosti, a praktički um izvor je djelovanja.

U poglavlju „Kantov i Hegelov pojam slobode“ autor donosi Kantovo i Hegelovo shvaćanje slobode. Pojam slobode Kant shvaća na način da tvrdi kako je sloboda čisti umski pojam koji nadilazi iskustvo, jer se on ne može izvoditi iz iskustva, nego pojam slobode regulira naše ponašanje. Perović navodi kako Kant slobodu shvaća kao autonomiju volje u kojoj kaže da je čovjek autonomni zakonodavac sveg ljudskog djelovanja. Drugim riječima, čovjek sam u sebi nosi zakone kojima je određena naša moralna svijest. U tom samoodređenju, nezavisni od voljnih akata, iz autonomije volje uklanjaju se svi empirijski i racionalni principi. Perović nadalje navodi kako kod Kanta na temelju slobode dolazi do određenja pravne i političke slobode. Pravna sloboda znači da se čovjek pokorava samo onim zakonima kojima je dao svoju suglasnost. Politička sloboda, dakle, sastoji se u tome da svako traži svo-

ju dobrobit, ali ne kao sredstvo za svrhu vlastite sreće koju bi dobio koristeći se tuđom slobodom, nego kao sredstvo da traži svoju dobrobit prema vlastitim pojmovima, a nikako tuđima. Sloboda je kod Hegela, smatra autor, bit duha, ona je njegovo određenje i sva svojstva duha opstojе samo pomoću slobode (up. str. 142.). Perović navodi, kako Hegel smatra, istočnjaci ne znaju da je duh slobodan, pa prema tome zaključuje da oni nisu slobodni. Isto tako jeste tvrdnja samo je jedan slobodan, a to je despot koji djeluje samovoljno, pa prema tome ni on nije slobodan. Svijest o slobodi se rađa, ističe autor, tumačeći Hegelovo stajalište, a javlja se kod Grka i Rimljana, međutim samo su neki slobodni, a ne čovjek kao takav. Tek se pojavom kršćanstva rađa univerzalna svijest o slobodi, odnosno svijest da je čovjek kao čovjek slobodan, da sloboda duha sačinjava njegovu prirodu. Hegel ističe, navodi Perović, kako su sloboda i volja usko povezani, sjedinjavanjem htijenja i mišljenja, nastaje sloboda. (up. str. 150.) Volja je po svojoj mogućnosti slobodna, ali se ona može zarobiti biranjem mnogih neslobodnih sadržaja. Jedini sadržaj koji je dostojan slobode volje, navodi

autor, jeste ona sloboda koja svoju svrhu nalazi u slobodi.

U ovom prikazu željeli smo iznijeti autorovo shvaćanje Aristotelova ispitivanja temelja ljudskog praksisa na principu praktičkog silogizma u kojem glavnu ulogu vodi, kako možemo zamijetiti, razboritost i vremenitost. Uvidjeli smo da Hegel nastavlja na tragu gdje je Aristotel stao o pitanju ljudskog praksisa na temelju logičke strukture ljudskog djelovanja prema silogističkom obrascu. Iznijeli smo obrazloženje pojma slobode na temelju autorova shvaćanja Kanta i Hegela. Najvažniji pojmovi kod Kanta, prema autoru, jesu sloboda i slobodna volja. Kod Hegela smo primijetili da je sloboda bit duha i da čovjek u praksisu može i ne mora djelovati slobodno, ovisno koje je sadržaje izabrao. Na kraju, želimo naglasiti kako je ova knjiga sadržajem vrlo znakovito djelo u kojem su sabrane različite rasprave vezane uz ljudski praksis. Knjiga je pisana pristupačnim stilom i zbog sadržajne raznolikosti daje nam sažeti prikaz ljudskog praksisa iz pera različitih filozofa kroz povijest filozofije.

Zoran Vračan